

Az elünnepelt év

- 2000 főbb gazdasági és politikai folyamatai -

2000 - a kormány szempontjából mindenképpen jó esztendő volt. Gazdasági sikerek kísérték, amelyekért nem igen kellett tennie, hiszen a kedvező külső konjunktúra húzta magával az exportot. A kabinet gazdasági mozgástere a rendszerváltó időkben még soha nem volt ekkora, mint ebben az esztendőben. Tovább erősödött a központi kormányzati hatalom. A köztársasági elnököt is sikerült megfelelőre lecserélni. Ráadásul a külső kontroll tovább gyengült. Az ellenzéknek – noha a közvélemény-kutatások szerint vezetett – nem volt érdemi cselekvési tere, a közszolgálati médiumokat sikerült „elkormányosítani”, a kereskedelmi média önként depolitizálódott. A szakszervezeti és más társadalmi mozgalmak, érdekképviseltek perifériára szorultak. A millennium sorozatos ünnepléseknek és új osztogatásoknak teremtett hivatkozási alapot.

Ugyanakkor a 2000. év az elhalasztott lehetőségek éve is volt: a kedvező politikai és gazdasági feltételek lehetővé tették volna akár a kormányprogrambeli ígérek teljesítését, akár a piacgazdaság további reformokkal való megerősítését. Ehelyett a kabinet visszafelé forgatta a rendszerváltás kerekét: mind gyakrabban avatkozott bele azonnali és később beérő zavarokat keltve a piacgazdaság működésébe.

A növekedési többlet gyümölcséből a korábban is legtöbb áldozatot hozók részesültek a legkevésbé. E paradoxont a kormányt a ténylegestől lényegesen különböző kommunikált gazdaságpolitikával és grandiózus tervek meghirdetésével próbálta feloldani.

A 2000. év ígéretesnek ígérkezett, ám az ígéretések és a beváltatlan ígérek éve lett. Ünnepi évnek szánták – olimpia is volt -, mégis kisserű, elünnepelt esztendő lett belőle

A 2000. év gazdasági folyamatairól

Mire lett volna lehetőség?

A 2000. év a Fidesz vezette kormány második teljes éve volt. Már lehúzódtak az 1997-98-as világgazdasági válságok dekonjunkturális hullámai, az alkalmazott “csendes kiigazítással” és a vártnál előbb meginduló élénküléssel sikerült megúszni az 1999-es esztendőt, elkerülni a veszélyes méretű egyensúlyromlást. Igaz, a növekedés dinamikája mérséklődött, de még így is magas, négy százalék feletti (4,4 %) lett. 2000 nyugodt esztendőnek és jobbnak ígérkezett

az előzőnél. Kiváló alkalmat kínált volna a kormányprogramban szerepelő reformintézkedések megtételére, továbbá olyan lépésekre, amelyek legalább elindították volna a kabinetet a programjában foglaltak teljesítésére. Tudjuk, az 1998 nyarán bemutatott programba több ciklusra elegendő feladatot zsúfoltak össze, és emiatt irreális azok négy év alatt történő maradéktalan végrehajtását elvárni. Ám számos olyan pont volt, ahol reális lehetőség lett volna az előrelépésre. Csupán a fontosabb gazdasági kérdéseknél maradva, a következőkben lehetett volna felgyorsítani azoknak az ígéreteknek a teljesítését, amelyek a kormányprogramban szerepeltek:

- kidolgozni a feladatfinanszírozásra építő új költségvetési metodikát,
- csökkenteni az adó- és járulékfizetési terheket olyan adóreformmal, amely konvergál az Európai Unióbeli normákhoz,
- elkészíteni az inflációt 10 százalék alá szorító antiinflációs csomagot, és egyeztetni a főbb partnerekkel,
- meghirdetni a munkahelyteremtést előtérbe állító gazdaságpolitikát,
- hathatósan segíteni a kis- és középvállalkozások tevékenységét,
- hatékony együttműködést kialakítani a kormány és az érdekképviseltek között,
- felerősíteni a tőzsdén keresztül történő magánosítást,
- kialakítani a tartós állami tulajdon kezelésének hatékony és átlátható szervezeti rendjét, továbbá a privatizáció során tett állami kötelezettségvállalások teljesítésének megfelelő szervezeti formáját,
- csökkenteni a földtulajdonlás bizonytalanságát, támogatni az új szövetkezetek és az agárbankhálózat létrejöttét,
- megkezdeni az agrárgazdaság mennyiségi újjáépítését és minőségi fejlesztését,
- kidolgozni és beindítani az átfogó vidékfejlesztési programokat, különös tekintettel a hátrányos helyzetű körzetek felzárkóztatására,
- megerősíteni az állami források elosztásának ellenőrzését, és rendszeres hatásvizsgálatokat készíteni a pénzfelhasználás hatékonyságáról,
- végrehajtani a MÁV szervezeti átalakítását, megtervezni a légi közlekedés stratégiáját és megteremteni működésének EU konform feltételeit,
- javítani a környezetvédelemre felhasznált állami pénzek hatékonyságát, megteremteni a környezetvédelmi szempontból is fenntartható fejlődés feltételeit,

- megkezdeni és felgyorsítani a pedagógusok és az egészségügyben dolgozók béreinek felzárkóztatását,
- a tb-járadékok csökkentésével párhuzamosan megkezdeni az egészségbiztosítás és az egészségügy reformját,
- elindítani az önkormányzati reformot, meghatározni az állami feladatfinanszírozás körét,
- kidolgozni azt a konvergenciaprogramot, amely lehetővé teszi később az egységes európai valutarendszerhez való csatlakozást,
- kialakítani a CEFTA országokkal való együttműködés erősítésének programját.

Az iménti lista csupán szemezgetett a kormányprogramból. Nem tartalmazta azokat a kérdéseket, amelyekben történtek előrelépések, de merőben más elvek szerint, mint amilyenek mellett a kormány programjában állást foglalt. S nem kértük számon az olyan ígéreteket, mint például, hogy érzékelhető ütemű lesz a felzárkózás a polgárok életszínvonalában, a gazdasági növekedés pedig “valamennyiünk számára megteremti a tisztas gyarapodás lehetőségét.” 2000-ben ennek éppen az ellenkezője történt: az átlagos életszínvonal növekedése nem érte el az érzékelhetőségi küszöböt sem - a gazdasági növekedés dinamikájának erősödése mellett, amit tovább súlyosbított, hogy nőttek a polgárok közt a jövedelmi és vagyoni különbségek.

A Miniszterelnöki Hivatal szervezetének átalakításakor, 1998-ban, kardinális kérdésnek tartották annak a csoportnak a felállítását – politikai államtitkár irányítása mellett -, amely a polgári kormány hosszú távú programját kidolgozva figyelemmel kíséri a kormányprogram végrehajtását és figyelmeztet az eltérésekre. Csengetés részükről 2000-ben egyszer sem volt hallható, noha - amint az az iménti listából is kiderült – bőven lett volna miért. Már februárban szólhattak volna, hogy például nem lenne célszerű levenni a napirendről azt a kormányprogramban is szereplő adóreformot, ami közeledést jelentene az EU adószervezetéhez. Minthogy jó lenne elkerülni az inkompatibilitásból adódó hátrányokat, és a felzárkózás fokozatos programja mindenképpen tanácsos és ajánlott.

Az adóreformot könnyű lett volna végrehajtani, hiszen elemei 1999 folyamán elkészültek. A kormány megtárgyalta és a miniszterelnöktől nagy elismerést kapott az a reformcsomag, amely a pénzügyminiszter szerint a világ legkorszerűbb adórendszerét célozta meg. Ugyanezen miniszterelnök 1999-ben merő humanitárius okokból javasolta e tervet későbbre halasztását, hivatkozva a természeti katasztrófáktól és a koszovói háborútól sokat szenvedett magyarság gyötrelmeire. Úgy ítélte meg, hogy a polgároknak ezek után 1999-ben nyugalomra van szükségük. 2000 elején a Pénzügyminisztérium újonnan kinevezett

közigazgatási államtitkára – aki komolyan vette Orbán Viktor szavait – bátran nyilatkozott arról, hogy az adóreformot figyelembe véve milyen irányúak a 2001. évi költségvetést előkészítő munkálatok. Interjújából megtudtuk azt is, hogy a Pénzügyminisztérium ekkor még komolyan foglalkozott – egy államtitkár szavait komolyan kell vennünk – az államháztartási reformnak azzal az átfogó változatával, amely definiálja az állam által vállalt és finanszírozott közfunkciókat, és megoldást keres, ajánl az e körből kiesők finanszírozására. Az államtitkár az így meghatározott központi költségvetési és önkormányzati feladatkörhöz vélte igazíthatónak a bevételi oldal átalakítását.

Ebből az elgondolásból azonban - amely több mint tíz éve nyomasztja a mindenkori gazdaságpolitikát - nem lett semmi. Holott elfogadtatására most, a fellendülő gazdaságban lényegesen jobb feltételek nyíltak volna, mint valaha. A hivatkozott államtitkár ezt követően el lett hallgatva – legalábbis később egyetlen nyilatkozatával sem találkoztunk e tárgyban -, és a költségvetési munkálatok egészen más irányt vettek.

A gazdaságpolitika jellemzői

A 2000. évi gazdaságpolitika legjellemzőbb vonása, hogy “duplafenekű” volt. Egyrészt létezett egy beszélt, kommunikált gazdaságpolitika, másrészt egy elhallgatott, valóságosan folytatott.

(A kommunikált gazdaságpolitika) A kormányzati szintről kommunikált gazdaságpolitika a másságra helyezte a hangsúlyt, továbbá a sikerekre hivatkozott, illetve ahol azok nem voltak kimutathatók, a jövőről szólt, arról, hogy mit fognak majd tenni, s ilyen értelemben - a folytonos ígéretek által - nemcsak siker-, de jövőorientáltak is volt mondható.

A Fidesz vezette kabinet kormányzásának első percétől kezdve nagy hangsúlyt fektetett a másság kiemelésére. Az újonnan kormányra kerülők esetében ez így szokott történni. A másságra utalás ez esetben mégis más volt, ti. annak az állandó és minden területre kiterjedő hangoztatása, hogy minden az ő színre lépésükkel kezdődött. A múlt – főként az előző kormányzati ciklus közelmúltja – az eredményeket tekintve le lett nullázva. A “rendszerátváltásnál kevesebbet, kormányváltásnál többet” programjában az ún. nomenklátúra szétzúzására, a korábbi kormány döntéseinek megváltoztatására, illetve a döntések negatív következményeinek felnagyítására és a pozitívok elhallgatására törekedtek. Ebbe az ideológiai és a személyek, intézmények szintjén valóságos harcba illett bele a miniszterelnök év eleji előadása.

A másodszeri fellépéssel hagyományá nemesített február eleji Vigadóbeli beszédben Orbán Viktor hosszan szólt arról, hogy 2000-ben korszakhatárhoz érkeztünk. Megítélése

szerint 1999 volt a rendszerváltás utolsó éve, és az átmenet ezzel le is zárult. Ugyanakkor értesülhettünk arról is, hogy a polgári kormány az országot új gazdasági modellel örvendeztette meg, amelynek első sikeres éve 1999 volt. Ez az új gazdasági modell volt a kormány kommunikált gazdaságpolitikájának az alapeleme. A kormányfő felfogásában azt jelentette, hogy a polgári kormány irányításával lehetséges egyidőben csökkenteni az inflációt, növelni a foglalkoztatást, gyors növekedést megvalósítani, és közben fenntartani a pénzügyi egyensúlyt, mérsékelni a költségvetés hiányát és szélesíteni a családok támogatását. “Ez az új gazdasági modell lényege, hogy mindez lehetséges” – definiálta Orbán Viktor. “Egyszerre ennyi, látszólag ellentmondó célt teljesíteni a világban csak nagyon kevés országnak sikerült eddig. A korábbi magyar kormányok közül egyiknek sem” – hangoztatta a miniszterelnök.

Az új gazdasági modellre való hivatkozás azonban nem volt szerencsés. Egyfelől, mert a felsoroltak eredmények és nem valamiféle gazdaságirányítási modell elemei voltak. Másfelől, mert az 1999-ben felmutatottal azonos, sőt dinamikáját tekintve jóval jobb eredményeket jelzett az 1997-es esztendő, amikor például a növekedés üteme nem csökkent, mint 1999-ben, hanem majdnem a háromszorosára nőtt, az egyensúly pedig jelentősen javult. 1999 eredményei a második félévben meginduló külgazdasági konjunktúrán túl egyébként is az 1995-ben végrehajtott gazdaságkiigazításnak voltak köszönhetőek. S nem utolsó sorban azért nem lehetett a felsorolt gazdasági teljesítményeket a Fidesz által meghonosított új gazdasági modell következményének tekinteni, mert 2000-ben másféle makrogazdasági teljesítmények mutatkoztak. A GDP növekedési dinamikája ugyan erősödött, de a külkereskedelmi mérleg határozottan romlott, a fogyasztói infláció beragadt, a termelői árnyomás viszont jelentősen megerősödött. Emellett a foglalkoztatás csupán a harmadával nőtt az előző évihez képest. Márpedig arról nem volt szó, hogy az „új modellt” 2000-ben lecserélték volna.

A kommunikált gazdaságpolitika idővel új színezetet kapott. Orbán miniszterelnök májusban gazdaságpolitikájának újdonságát már abban jelölte meg, hogy az innováció- és fejlesztésvezérelt. Az innováció és a fejlesztés a kormányprogramban foglalt célt követi, és a magyarság Kárpát medencében való hosszú távú fennmaradásának megerősítését szolgálja – hangoztatta a kormányfő. A fejlesztésorientáltság szerinte kitűnik abból, hogy olyan nagy fejlesztési programokat indítanak be, amelyek korábban nem voltak, és ebben kulcsszerepet kap a Széchenyi-terv. A hosszú távú tervezéshez viszont fel kell adni az éves költségvetési csodavárást, hosszabb távra kell a költségvetést tervezni, a cél az, hogy a költségvetés 3 éves

legyen. (Ezt a variánst a miniszterelnök a Fidesz-MPP által 2000. május 18-án szervezett gazdaságpolitikai fórumon adta elő.)

A “fejlesztésorientáltra” átváltott, kommunikált gazdaságpolitikát sem lehetett azonban 2000-ben megvalósultnak látni. A beruházások dinamikája 1998 utolsó negyedétől zuhanni kezdett, 1999-ben nem érte el az előző évi (12,7 %) felét sem (5,3 %), a 2000. évi növekedés pedig korántsem lódult meg a kormány által várt 9-11 százalékos mértékben (csupán körülbelül 5 százalékkal, ekkora volt a növekedés a Bokros-csomagot követően is).

Meghiúsult az az elképzelés is, hogy a kétéves költségvetés a Széchenyi-tervre épül. A sokszor hivatkozott program ugyanis jóval később, a költségvetés elfogadása után látott napvilágot. Elemei a költségvetésből csak nagy beleérzéssel voltak kiolvashatók.

A kommunikált gazdaságpolitika másságának harmadik változatát az új gazdasági miniszter képviselte a leghangsúlyosabban. Az általa “new deal”-nek nevezett gazdaságpolitika, amely szerinte az új kormány színrelépése óta érvényesül, tartalmilag azt jelenti, hogy a kabinet “más módon közelít meg lényeges gazdasági kérdéseket”. Eszerint:

- nem fél attól, hogy a növekedés erősödése az egyensúly romlásával jár együtt, mert ez az összefüggés már nem állja meg a helyét.
- Nem tart attól, hogy a fogyasztás emelkedése növelné a külkereskedelmi mérleg deficitjét.
- Az emelkedő reálbérek nem fékezik, hanem ösztönzik a külföldi beruházásokat, így véget lehet vetni az olcsó bér politikájának.
- A tb. járulék csökkentésének “érzékkelhető pozitív hatása volt a gazdaság egészére, jót tett a külföldi befektetéseknek és a hazai tulajdonú cégek erősödésének, sőt még a költségvetési bevételeknek is”.

Az említett főbb elemekből olyan gazdaságpolitika rajzolódott volna ki – ha Matolcsy György miniszteri kinevezésekor kezét nem kötötték volna meg a 2000. évre eldőlt főbb játékszabályok -, amely a nagyobb bérkiáramlással ösztönzött növekedést részesíti előnyben a belső kereslet élénkítésén keresztül, ami – a miniszter elmélete szerint - nem vezet sem a külső, sem a belső egyensúly felborulására, növeli a foglalkoztatást, de nem erősíti az inflációt. A “matolcsyzmusnak” ez a lényege azonban 2000-ben csak jól hangzó szlogen maradt, ami az idő előre haladtával egyre hangosabban szólt, és ha a 2000. évi gazdasági folyamatokat nem is, a továbbiakat meg fogja határozni. Ennek jegyében fogant a 2001-től érvényesített 57 százalékkal magasabb minimálbér, amiről a kabinet májustól novemberig “egyeztetett”, és – elfogadtatni nem tudván – végül a Munkatörvény könyvet módosítva ragadta magához a döntés jogát az érdekképviselletektől. Ennek a jegyében állítódott össze a

2001. évi költségvetés, benne a magas jövedelemnövekedési ígéretekkel és beruházási támogatásokkal.

A kommunikált gazdaságpolitika másik vonulatát az ígéretések képezték; egy részük a közeli, más részük a távolabbi jövőnek szólt. Az előbbiekhöz sorolódtak a közszférában dolgozók bércorrekciójáról szóló egész évben folytatott tárgyalások, valamint a nyugdíjmelés kiegészítésének ígervénye. A közalkalmazottak és köztisztviselők az Országos Munkaügyi Tanácsban korábban kialakítottak szerinti bérigényüket fogalmazták meg, amire a kormányzat mindenkor egy későbbi időpontban való visszatérésre tett ígéretet. A megállapodás szerint a reálkeresetek emelkedésének mértéke a GDP növekedésének fele, s e szerint - a tervszámok alapján is - 2-2,5 százalékos reálbér-emelkedésnek kellett volna előállnia. Ezzel szemben a közszférában dolgozók reálkeresete csökkent, aminek a megszüntetését joggal követelték egész éven át. A kabinetnek azonban sikerült 2001 elejére áttolni a rendezést, amit kiegészítettek a köztisztviselői pályához kapcsolt szolgáltatások megújításának ígérétevel. Ezáltal a nyugdíjak törvény szerint előírt rendezésénél is haladékos kaptak (a nyugdíjmelés ugyanis részben a nettó bérek alakulásától függ), ám a nyugdíjak korrekciójára novemberben sort kerítettek.

A távolabbi időre szóló ígéretek a kétéves költségvetésbe foglalták, amely egyfelől törésmentes, emelkedő ütemű pályát vázolt fel, 5 százalékra csökkenő infláció és bővülő foglalkoztatás mellett, másfelől gyógyírt ígért a korábbi sérelmekre és pótlást a hiányokra, így kilátásba helyezte a családtámogatás növelését, a közszféra elmaradt béreinek felzárkóztatását, a nyugdíjak törvény szerintinél is magasabb emelését, a lakásépítés, a bérlakásépítés egyre nagyobb méretű támogatását, az agrárszféra szubvencióinak jelentős növelését.

A hosszabb távú kormányzati programot a Széchenyi-tervben foglalták össze, amelynek tartalmát egész évben alakították, így az csak 2001 elejére készült el – részlegesen. E programnak az elődje, a még Chikán Attila által vezetett minisztériumban készült 2000-2006-ra szóló átfogó fejlesztési terv volt, ami az EU-csatlakozási igényekből is következett. A terv 2006-ig mintegy tízezermilliárd forintot irányzott elő, mindenekelőtt szerkezetátalakításra és vállalkozásfejlesztésre (2445,4 md), agrárgazdaság- és vidékfejlesztésre (2077,1 md), infrastruktúra- (1774,3 md), környezetvédelem- (1522 md), emberi erőforrások (1117 md), egészségügy- (363 md) és intézményfejlesztésre (226,6 md), innovációra, valamint az információs társadalom építésére (263,4 md). A teljes összeg körülbelül 40 százalékát a költségvetésből irányozták elő és mintegy háromezer milliárd forintos magánforrással számoltak az uniós támogatásokon kívül.

A 2000. márciusában meghirdetett Széchenyi-terv ezzel szemben mindössze három évre szólt, már 2000 is benne volt (egy elfogadott költségvetési terv után!), és 2002-ig 434 milliárd forintot irányzott elő több tekintetben más célokra és más arányok szerint. Kimaradt belőle az agrár-, a környezet, az egészségügyi és intézményfejlesztés, valamint az információs társadalom építése. Új elemként jelent meg viszont benne a turizmusfejlesztés és a lakásépítési program. Míg a hatéves átfogó fejlesztési tervből a vállalkozások fejlesztése, a gazdaság közvetlen támogatása 45 százalékkal részesült, a Matolcsy-Cséfalvay féle terv ilyen hányadban a lakásépítést kívánta finanszírozni.

A kommunikáltan már 2000-re is érvényes, ám félig vagy alig kész tervvel szemben sikerült nagy várakozásokat kelteni, és egyre több terület kívánt bekéredzkedni a programba, emlékezve az egykor jól bevált “tervbe akaszzkodás” technikájára. Az agrárágazat mélyülő válságára adott egyik válasz is az volt, hogy hamarosan el fog készülni a mezőgazdaság Széchenyi-programja is. Szó volt ezen kívül Vásárhelyi programról, amely az ár- és belvízproblémák rendezésére lett volna hivatva. A nemzeti informatika fejlesztését pedig a Neumann Jánosról elnevezett programban akarták összehozni. E két utóbbi tervről azonban - ötletszerű felvetésüket követően - elhalt a közbeszéd, mindenesetre néhány hétig ezekkel is lehetett kötni a figyelmet.

A Széchenyi-terv 2000 folyamán több határidőn és metamorfózison keresztül végül kivehetetlenül beleolvadt a kétéves költségvetésbe, abból csak mély beleérzéssel volt kiolvasható, az egyes kiadási elemek összegzésével. A Gazdasági Minisztérium számos kritikára válaszolva december végére készített egy összeállítást, amely azt tartalmazta, hogy az elfogadott költségvetésből hány forint rendelhető az egyes célokhoz. A hároméves tervből így lett kétéves, és az eredeti, három évre szóló 434 milliárd forintból 2001-re és 2002-re 626,7 milliárd. Ebben a változatban az autópálya-építésre helyezték a hangsúlyt (40,4 %) - noha az autópálya-építés nem szerepel a kétéves költségvetésben - a lakásépítés már csak 22,7 százalékkal részesedik, a gazdaságfejlesztés (beleértve a turizmust és a vidékfejlesztést is) pedig csak 21 százalékkal. Továbbra sem derült ki azonban a bemutatott adatsorból az, hogy a Széchenyi-tervet valójában mi testesíti meg. Miben jelent újat és többet a korábbi költségvetési finanszírozáshoz képest. Mennyiben jelent mennyiségileg (forintban) többet, és minőségileg (például az elosztási technikákat tekintve) mást annál, minthogy például a kutatásfejlesztést valamilyen szinten és formában az állam eddig is finanszírozta.

Számos lényeges tartalmi tisztázatlanság ellenére a Széchenyi-terv alkalmas volt arra, hogy azt a látszatot keltse: a kormány megfeszített erővel dolgozik – Matolcsy György megfogalmazása szerint – a polgárok álmainak valóra váltása érdekében. (“A Széchenyi-terv

álma Orbán Viktor miniszterelnöktől származik és egy éve engem bízott meg azzal a feladattal, hogy ezt az álmat, víziót egy középtávú fejlesztési tervbe foglaljuk.” – nyilatkozta Matolcsy György 2001. január 13-án a Magyar Nemzetben.)

(A valóságos gazdaságpolitika) A gazdaságpolitika másik szintjét a tényleges döntések alkották, amelyek egymásnak ellentmondó, de a kormányzati politikát jól reprezentáló irányt követtek. A valóságos gazdaságpolitika ugyanis egyfelől igen erősen megszorító jellegű volt, másfelől populista. Egyfelől láthatatlanul, a magas infláción keresztül megszorította a jövedelmeket, másfelől – hatósági jogkörében – a kormány úgy viselkedett, mintha meg akarná védeni a lakosságot a nagyobb inflációtól. A kabinetet az egyensúlytartás és a népszerűségértartás egyidejűleg vezérelte.

A megszorítást az egyensúlytartás követelte meg. Közelebbről az, hogy az 1999. évi “eltervezett” költségvetést olyan csendes kiigazítás követte, ami átmeneti megoldásnak bizonyult és 2000-re már nem volt érvényesíthető. Viszont a nagyobb egyensúlyromlás elkerülése érdekében a fogyasztást mindenképpen vissza kellett szorítani (1999-ben ugyanis a fogyasztás növekedési üteme meghaladta a GDP emelkedését). Erre szolgált az alátervezett inflációra építő költségvetési és bérpolitika, amit kiegészített az államháztartás szférájában érvényesített megszorító jellegű foglalkoztatáspolitikai. A reálisan várhatónál alacsonyabban előirányzott 2000. évi fogyasztói árszint-emelkedést tudatosan vállalta a gazdaságpolitika. Az 5-7 százalékos 2000. évi áremelkedést 1999. januárjában prognosztizálta a Pénzügyminisztérium, ezt követően azonban minden kül- és belpolitikai feltétel megváltozott, közöttük és legfeltűnőbbben az olajárak. A kormány át is írta a 2000-re eredetileg előirányzott prognózist – az inflációs adat kivételével, ezt meghagyta, és ehhez szabta a költségvetés bevételeit és kiadásait. A 6 százalékos dráguláshoz igazította az államháztartásban engedélyezett 8,3 százalékos béremelést, amiből további két megszorító hatás következett. Egyrészt a bruttó béremelkedést a Pénzügyminisztérium azonosnak tekintette a nettó bérek dinamikájával, holott a személyi jövedelemadó-sávok változatlanlanságából és a béreket terhelő elvonásokból körülbelül 2 százalékponttal kisebb nettó béremelkedés kerekedett ki. A költségvetési intézmények azonban mindössze 5 százalékos béremelésre kaptak pénzt, a többit a létszámleépítéséből (3 %-os volt az előírás) kellett kigazdálkodniuk.

A tervezett mintegy 4 százalékponttal meghaladó infláció “rendet vágott” a reáljövedelmekben, amelyek reálértéke alig nőhetett 2 százaléknál jobban. Ennek köszönhetően tudta elérni a gazdaságpolitika a fogyasztásemelkedés 1 százalékpontos visszaszorítását, ami elősegítette az egyensúlyhiány mederben tartását. A költségvetésben keletkező többletbevételeket (körülbelül 250 md forintot tett ki az alátervezett infláció és reál

GDP együttes hatása) a kabinet csak részben fordította fogyasztásgeneráló jövedelmekre (egészségügyi és szociális dolgozók béremelése, nyugdíjmelés), a többiből kiegészítette az alátervezett gyógyszerkasszát, és tőkét emelt az MFB Rt-nél, az Alfa Tv-nél, a Földhitel- és Jelzálog Banknál, a Corvinus Rt.nél, a Tokaj Kereskedőháznál, új társaságokat hozott létre (Millenáris kht., Természet és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány). 2001-re pedig „kreatív könyveléssel” átterelt 94,5 milliárd forintot, amivel beprogramozta a következő évi növekedés kereslethúzó hatásának egy részét. Parlamenti felhatalmazás nélkül ekkora mozgástere még nem volt az államháztartásban egyetlen rendszerváltó kormánynak sem, mint a 2000-ben regnálónak.

Az említett többleten túl 37 milliárdos rendkívüli bevétele is keletkezett a kabinetnek 2000 tavaszán abból, hogy az árvízkárokra hivatkozva 1,9 százalékkal csökkentette az egyes költségvetési kereteket. Noha a többletbefizetések már ekkor látszóttak, azok létét erősen tagadták. A pénzügyminiszter még azt a kijelentést is megengedte magának, hogy aki ilyet állít, az nem ért hozzá.

A vártnál magasabb infláció reáljövedelem-rontó, fogyasztásnövekedést korlátozó és társadalmi egyenlőtlenségeket erősítő hatása éppen olyan volt, mint annakidején a Bokros-csomagé, amely szintén a vállalkozói szféra javára csoportosította át a jövedelmeket. A vállalkozói jövedelem-többletek pedig erősen koncentráálódtak a nagy, exportra termelő cégeknél. Így a lakosság zöménél feloldhatatlan ellentmondássá kövesült: miért jut kevesebb a tortából, ha az egyre nagyobb lesz (és ráadásul közben még kevesebben is lettünk).

A választ a kormány külső okokra hárította, legfőként az olajárak emelkedésére és a gyengélkedő euróra, mondván ezeket a tervezés idején nem lehetett előre látni. Tény, hogy 2000-re legalábbis annak második felére mindenki az euró erősödését prognosztizálta, aminek inflációhűtő szerepe lett volna a magyar gazdaságban. Ez azonban csak az év vége felé vált realitássá. Ám az nem állja meg a helyét, hogy az olajárrághulást nem lehetett tervezni. Egyfelől a Pénzügyminisztérium is tervezte, az általa prognosztizált 14 dolláros hordónkénti évi átlagár 1999 januárjában még reálisnak is tűnhetett (akkor még 10 dollár alatt járt az olajár), másfelől a költségvetés benyújtásakor, 1999. augusztusában már 18 dollárt mutatott a hordónkénti Brent olaj ára, és egyértelmű volt a további áremelkedés. Ám a kormánynak komoly érdeke fűződött ahhoz, hogy ne vegyen tudomást erről, és csökönnyösen ragaszkodjon az általa prognosztizált 6 százalékos fogyasztói árdrághuláshoz.

Ezt aláhúzóan írta elő, hogy a hatósági áras termékek és szolgáltatások körében 2000-ben nem lehetséges 6 százaléknál magasabb áremelést érvényesíteni. Az elfojtott inflációval való operálás azt a látszatot keltette, hogy a kormány erős elszántságot mutat (akár még

törvényt is sért, lásd a gáztörvény) a monopóliumok áremelési törekvéseivel szemben, a kisemberek anyagi védelmének érdekében. Nem kérdés, hogy a költségnyomás ilyen visszaszorításával mérsékelni lehet a lakosság terheit és a lehetségesnél alacsonyabbra szorítani a kimutatott inflációt. Ám az sem, hogy a mesterséges árleszorítások árát egyszer így vagy úgy meg kell fizetni. Az előző rendszer erre számos példával szolgált. Részleges újraélesztése nem vitte előre a rendszerváltást és a tőkebefektetésekre inkább riasztóan, mintsem ösztönzően hatott.

A gazdaságpolitika általános jellemzője volt, hogy a kormány a korábbiaknál lényegesen erőteljesebben avatkozott bele a piaci folyamatokba. A követett gyakorlat csak annyiban különbözött az előző rendszerből ismerttől, hogy akkor a beavatkozás számláját a központi költségvetésen és a külső eladásodáson keresztül mindenki viselte. A Fidesz vezette kabinet ezt – magának anyagi és politikai tőkét kovácsolandó – trükkösen oldotta meg. A „kisemberek” érdekeit vállalva hozott politikai indíttatású gazdasági döntéseket, és ennek az árát jórészt a befektetőkre, a vállalkozókra hárította (gázár, gyógyszerár – a támogatások csökkentésével, villamos energiaár, MÁTÁV szolgáltatások és más közszolgáltatások ára, közlekedési tarifák, minimálbér-emelés, a szövetkezeti külső üzletrész-tulajdonosok kifizettetése, közvetett beavatkozás a cégek tulajdonosi szerkezetébe és közvetlen a vállalkozások irányításába). A Reuters ennek alapján „hatalommániásnak” nevezte a magyar kormányt, a Financial Times pedig azt írta: „Orbán Viktor túlságosan is beleüti az orrát az üzletbe.... az igazi veszély, hogy a piacgazdaságot aláássa a túlzó politikai beavatkozás” (2000. júl. 14.).

A költségvetést kímélő megoldások mellett a kabinet nemcsak az alátervezett nominális jövedelmekkel teremtett magának extra lehetőségeket az elosztási rendszerben, hanem működtette a „kis költségvetéseket” is, úgy mint az ÁPV Rt-t és az MFB Rt-t, és hagyta szabadon garázdálkodni nagyobbik koalíciós partnerét. A később a „dokumentumokról” elhíresült kisközgazdász képviselő mint programról nyilatkozott a következők szerint: „a magyar gazdaság eddig is politikai alapon működött, a kormányok saját klientúrájukat juttatták piaci pozíciókhoz, s ezt kell tennie a polgári kormánynak is” (Népszabadság, 2000. márc. 4.).

A legnagyobb mozgásteret azonban a kétéves költségvetés elfogadtatásával teremtette meg magának a kabinet, hiszen ebben teljes felhatalmazást kapott arra, hogy 2001 őszén a tényleges folyamatok alapján igazítsa ki a 2002-re szóló költségvetést. Ez, ha a gazdaság a várakozásoknak megfelelően teljesít, több százmilliárd forint újraosztása fölött biztosít rendelkezést a kormányfőnek.

Makrogazdasági eredmények és jellemzőik

2000-ben a gazdaság növekedési üteme erősödött. A konjunktúra az export húzó hatásának köszönhetően lendült tovább, és így a cserearány-romlás következtében sem állt elő olyan külső egyensúlyromlás, amely veszélyeztetetté tette volna az ország finanszírozását. A külső kereslet 1999 második felében kezdett élénkülni, és ennek hatása húzódott át különösen 2000 első felére. A 2000 második felében mutatkozó tendenciák részint a kivitel dinamikájának csökkentését, részben az export-import növekedése közti ütemkülönbség mérséklődését jelezték. Az importtöbblet emelkedése rontotta a külkereskedelmi mérleg egyenlegét és a növekedés dinamikáját is. A folyó fizetési mérlegben szereplő szolgáltatási egyenleg javulásának, továbbá az itt kimutatott előcsatlakozási pénzeknek köszönhetően a deficit a kedvezőtelen külkereskedelmi hatás ellenére sem romlott, GDP arányosan pedig javult. A GDP-hez viszonyítva az államháztartás hiánya is csökkent – az első kimutatások szerint – az 1999. évi 3,7 százalékról 3,5 százalékra. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy az alátervezett nomináljövedelem-emelkedésnek köszönhetően az államháztartás bevételei kétszer olyan gyorsan emelkedtek, mint a kiadásai. Az egyenleg novemberig túl jól sikerültnek látszott – annak ellenére is, hogy az 1999. évi zárszámadáshoz csatoltan a kormány utólagos felhatalmazást kapott 112 milliárd terven felüli bevétel elköltésére -, hiszen az előirányzott deficitnek addig csak a 61 százalékát használták fel.

December 19-én megszületett a „megváltó” kormánydöntés: 94,5 milliárd forinttal úgy terheltek meg a 2000. évi költségvetést, hogy ezt az összeget majd 2001-ben fizetik ki. E törvénysértő módon képzett tartalék nélkül az államháztartás hiánya a GDP 2,8 százalékát tette volna ki, ami a 2001-2002-re elfogadott költségvetési törvény szerint igen kellemetlen bázis lett volna. (A többletbevételek elköltése nélkül egyébként mindössze 1,9 százalékos GDP arányos deficit mutatkozott volna; az ezzel szemben 2001-re bemutatott 3,4 százalékos hiányt Brüsszel, továbbá a hitel- és befektetés-minősítők igen rossz szemmel nézték volna.)

Összességében a 2000. év a kilencvenes évtized legsikeresebb esztendejének tűnik, amennyiben ekkor volt a legmagasabb a GDP növekedési mértéke és közben nem romlott, sőt bizonyos tekintetben javult a makrogazdaság egyensúlya. Ez a külső kereslet élénkülésén túl annak volt köszönhető, hogy a gazdaságpolitika megváltoztatta a növekedést meghatározó tényezők súlyát, ami hosszabb távon tekintve részben előnyös volt, részben azonban potenciális növekedési veszteséget von maga után. Előnyös volt, hogy visszaszorította a fogyasztás emelkedését, ám nem a legkedvezőbb, hogy megtorpant a beruházások dinamikája. Noha a jó és javuló konjunktúra alapján a befektetői kedv élénkülését lehetett várni, épp a

feldolgozó-ipari fejlesztések növekedési üteme esett igen jelentősen. Az előző évinél kevesebbet ruháztak be a mezőgazdaságba, a bányászatba, az energiaszektorba és a pénzügyi szférába is. A vártnál jobban elhúzódtak a sztrádaépítések, és 2000 első háromnegyed évében kevesebb lakás épült, mint a történelmi mélypontnak tekintett 1999-es esztendő azonos időszakában. A magas importigényű beruházás és fogyasztás lendületének megtörése ugyanakkor kedvezően hatott a külgazdasági egyensúly alakulására.

A magasabb GDP ütem mellett nem mérséklődött a növekedés koncentráltága. Az ipar és ezen belül jelesül a feldolgozóipar valamennyi más ágazatnál lényegesen jobban teljesített. A feldolgozóiparon belül a prímét továbbra is a gépipar vitte, kiváltképp a villamos gép- és műszergyártás. A korábbiakhoz képest az ipari teljesítmény annyiban változott, hogy az erőteljes exportdinamika mellett a belföldre eladók is bővítették termelésüket. A termelőágazatok közül a legrosszabb képet a leépülő bányászat és a jobb sorsra érdemes agrárágazat mutatta.

A növekedés regionális aránytalanságai sem oldódtak. A fejlettebb régiókban volt a legnagyobb az ipari és beruházási növekedés és volt elérhető a legmagasabb keresetemelkedés is, itt csökkent a legnagyobb mértékben a munkanélküliségi ráta is.

A lakosságon belüli jövedelemkülönbségek tovább nőttek. A reálbérek emelkedése messze nem érte el a nemzetgazdasági termelékenységnövekedés felét sem, a növekedési többlet haszna a profitokat gyarapította. A vállalkozói és a költségvetési szférában dolgozók közti béraránytalanságok tovább nőttek, lévén, hogy az államháztartásból finanszírozottak körében a reálkeresetek csökkentek, míg a versenyszektorban körülbelül 2 százalékkal emelkedtek.

A jövedelmek erőteljes differenciáltságára utalnak a kiskereskedelmi forgalom adatai. A kiskereskedelmi eladások növekedési dinamikája az 1999. évi egyharmadára esett, ami a kedvezőtlen jövedelemalakulással függött össze. Ezen belül csökkent az alapcikk forgalma, úgy mint az élelmiszereké és a ruházati termékeké, de lényeges mértékű visszaesés volt tapasztalható a gyógyszer- és illatszer-kiskereskedelemben is. Ugyanakkor a tehetősebb rétegek fogyasztásának növekedésére utaltak a kedvezően alakuló bútor- és műszaki cikk eladások – ezek nagy részéhez hitelkonstrukció is kapcsolódott –, valamint a továbbra is emelkedő gépjármű- és járműalkatrész-értékesítések. Az üzemanyag-drágulás alig vetette vissza az üzemanyagok fogyasztását, miközben a kispénzűek korlátozták személygépkocsi-használatukat, az új gépjármű tulajdonosok és a magasabb jövedelemmel rendelkezők nem változtattak közlekedési szokásaikon.

Az infláció a fogyasztás szférájában 10 százalékos szinten megrekedt, a termelői árnyomás viszont nagyon határozottan megerősödött. A fogyasztói áralakulásra kedvezően hatott a leértékelés ütemének csökkentésén kívül a relatíve megszorított belső kereslet, az államháztartás hiányának GDP-ben mért csökkenése és a kormány hatósági árszabályozási gyakorlata. A legnagyobb mértékben az élelmiszereknél erősödött az infláció, ahol az áremelkedés üteme mintegy megháromszorozódott az előző évhez képest. A tartós fogyasztási cikkek körében ennek éppen az ellenkezője zajlott le, itt az árszint emelkedése még a forint-leértékelés mértékét sem érte el (tudvalevő, hogy ebben a körben magas az importhányad) a magas túlkínálat okán. Hasonló okokból csökkent az áremelkedés üteme a ruházati cikkekénél. Minthogy az alacsony jövedelemmel rendelkezők fogyasztásában az élelmiszerek kétszer akkora súllyal szerepelnek, mint a magas jövedelműekében, a szegényebb rétegek az átlagosnál magasabb inflációt voltak kénytelenek elviselni, ami szintén hozzájárult a jövedelmi és vagyoni különbségek fokozódásához.

A megrekedő infláció háttérében részben az importált inflációból adódó költségnyomás megerősödése húzódott meg, részben az élelmiszerárak tekintetében kikényszerülő korrekció. Ugyanezen tényezők hajtották a termelői árakat is. Az ipari termelői infláció több mint a kétszeresére erősödött, a mezőgazdasági pedig az 1999. évinek körülbelül a kilencszeresére nőtt. Az év vége felé az építőipari árnyomás is erősödött. A gazdaság dinamizmusának növekedése nem járt a foglalkoztatás arányos bővülésével. Sőt az előző évi 3,1 százalékos emelkedéssel szemben az állásban lévők száma 2000-ben csupán 1 százalékkal nőtt. A létszámbővülés a nagyobb növekedést felmutató területeken következett be, csökkent viszont az alkalmazottak száma a költségvetési szektorban. Mérséklődött a munkanélküliség rátája is, amiben viszont az EU-szakértők a magyar gazdaság túlfűtöttségét vélték felismerni.

A növekedés nagyközönség előtt láthatatlan szépségfoltja volt, hogy romlottak a nemzetgazdaság bővülésének finanszírozási arányai, amennyiben a belső megtakarítások csökkentek. A tipikusan megtakarító pozíciót felmutató lakosság ugyanis inkább a fogyasztását, mintsem pénzének felhalmozását növelte. A kedvezőtlen jövedelemképződés a szokásos fogyasztói szint fenntartása érdekében bizonyos rétegeknél felemésztette a megtakarítások egy részét, sok esetben elmaradt a hozamok újrabefektetése. Ugyanakkor azok a rétegek, amelyek kedvezőnek ítélték meg jövedelemhelyzetük kilátásait, a tartós fogyasztási cikkek birtoklásáért adósságot is vállaltak. Miközben tehát egyfelől csökkent a háztartások megtakarítási hajlandósága, másfelől erősödött hitelfelvételi hajlandósága. E két hatás együttes következményeként romlott a lakosság nettó megtakarítói pozíciója, ami az államháztartás és a gazdálkodói szféra hitelfelvételi többletét lenne hivatva finanszírozni. A

nagyobb külső finanszírozási igény csak azért nem állt elő, mert egyfelől az államháztartás mérsékelte hitelkeresletét, másfelől kisebb lett a vállalkozói szféra beruházásainak dinamikája. Az exporthúzta növekedési többlet előnyei itt is kiütköztek.

Ugyanakkor romlottak a külső finanszírozáson belüli arányok is. A közvetlen működőtőke-beáramlás alig valamivel haladta csak meg az előző évit, viszont a hazai tőke exportja megduplázódott. Az utóbbi ugyan nem jelentett nagy összeget, de mégis csökkentette a folyó fizetési mérleg hiányának a működőtőke bevonásával történő finanszírozását. Emellett 2000-ben fordulat mutatkozott a külföldiek magyarországi portfólió-befektetéseiben is. Az előző évi jelentős beáramlási többlettel szemben 2000 folyamán a portfólió-befektetések állománya csökkent. Így összességében az a forrás, amely nem növeli a külső adósságot, csak részben nyújtott fedezetet a folyó fizetési mérleg hiányára. Az ország nettó devizaadóssága azonban ennek ellenére nem emelkedett arányosan, mert a különbözet egy részét a devizaátváltás kiegyenlítette. Ti. a külföldiek devizájukat forintra váltva azon főként állampapírokat vásároltak, ami más oldalról azt jelentette, hogy az adósság nőtt, csak nem devizában, hanem forintban.

A 2000. év egyik alapvető ellentmondása volt, hogy a kedvező makrogazdasági adatok ellenére a Budapesti Értéktőzsde rendkívül rossz évet zárt. A tőzsde az 1999 végén várt, koránt sem irreális 20-25 százalékos árfolyam-emelkedéssel szemben 11 százalékos csökkenést produkált. Még az év végén szokásos fellendülés is elmaradt, a tőzsdeindex 2000 zárónapján majdnem 1000 ponttal alacsonyabb volt az egy évvel korábbinál és 25 százalékkal kisebb a legmagasabb évi csúcsnál.

Közismert, hogy a budapesti tőzsdét zömében külföldi befektetők tulajdonolják, de a vezető papírokat külföldi piacokon is forgalmazzák. A külföldi portfólió-befektetők pedig inkább elhagyták az országot, mintsem nálunk gyarapították volna tőkéjüket. Egyfelől más feltörekvő piacokon jobb hozamokat találtak, másfelől a dollár euróval szembeni erősödése és a forint euróhoz kötése rontotta a dollárban számított hozamokat.

Az is ismeretes, hogy világ tőzsdéin tavaly a medve éve volt, és különösen a technológiai papírok szenvedtek el nagy veszteséget. A Budapesti Értéktőzsde nem maradt ki az amerikai piacok keltette kedvezőtlen változásokból, ám kevésbé tudta realizálni az időszakos javulásokat. Az év végén a török piac megrendülése ismét bizalmatlanná tette a befektetőket a feltörekvő piacok iránt.

Csak a régióval szembeni lankadó érdeklődés magyarázza azt, hogy a budapesti tőzsde miért reagálta túl – negatív irányba - a kedvezőtlen makrogazdasági híreket, például egy-egy nem várt inflációs adatot, és miért díjazta kevésbé a rendre érkező kedvező információkat.

Ám mindez nem teszi érthetővé azt, hogy a visegrádi országok közül miért náluk volt a leggyengébb a hivatalos részvényt piac, amikor például a Moody's az EU-s tagfelvételre való felkészülés tekintetében Magyarországot Csehország és Lengyelország elé sorolta. Tény, hogy a sikeres tavalyi esztendő húzócégei nincsenek jelen a magyar tőzsdén, illetve, amelyek jelen voltak, azok zömével gond volt. Ez a legkézenfekvőbb magyarázat a 2000. évi makrogazdasági és tőzsdei teljesítmények ellentmondására. A külföldi befektetők portfólió-átalakítási döntéseit befolyásolta a kormányzat durva gazdaság-beavatkozási lépései nyomán bekövetkezett politikai kockázatonövekedés. Részint az azzal való szembesülés, hogy a kabinet saját választópolgáiraival szemben sem tartja be a hosszú lejáratú szerződést (nyugdíjalapok), részint annak a megtapasztalása, hogy a kormány politikai akaratának érvényesülésekor nem mérlegeli elvárható körültekintéssel döntéseinek gazdasági következményeit. A külföldi befektetők helyét pedig nem foglalták el a hazai kisbefektetők, a megtakarítási ráta csökkent és fogytak az értékes blue chip papírok. A hazai intézményi befektetők lassan feltámadó érdeklődése is elégtelennek bizonyult a forgalom és az árfolyamok fellendítéséhez.

A 2000. év politikai folyamatairól

A 2000. év egyik leglátványosabb belpolitikai eseménye a köztársasági elnökválasztás volt. A közvélemény emlékezhetett arra, hogy a koalíciós megállapodás alapján a kisebbik koalíciós partnert illette meg a jelölés joga. Nem voltak kevesen azok, akik úgy hitték, hogy végeredményben akár Torgyán József is elnökké választható lenne. Elvben, mivel a harmadik fordulóban már az egyszerű parlamenti többség is elegendő az államfő megválasztásához. Kétezer koratavasán a „titkos jelölt” bőséggel teremtett alkalmat arra, hogy a politikai elit kénytelen legyen számolni államfővé választásának esélyeivel. Bohózatba illő közéleti jelenetek, tragikomikus fordulatok tömege tette nyilvánvalóvá azonban azt, hogy sem az MDF-frakció nem fogja Torgyán Józsefet támogatni, sem pedig a Fidesz-frakció zárt és fegyelmezett szavazógépezete. Egy-két hónap elteltével már csak az maradt nyitva, hogy a kiscgazda-pártelnök miként lesz képes emelt fővel kimászni a – jórészt önmaga gerjesztette – politikai csávából. A megoldás ránézve megalázóvá sikeredett: úgy kellett tennie, mintha önként és a maga akaratából találta volna Mádl Ferencet senkihez sem hasonlíthatóan alkalmas köztársasági elnökjelöltnek, és ezt kénytelen volt a nyilvánosság előtt komoly képpel előadni.

Az elnökválasztás számos fontos belpolitikai következménye közül ez úttal csak néhány mozzanatot emelünk ki.

Egyrészt a kisgazda-pártelnök nyilvánvaló politikai vereségével véget ért a kétéves belső koalíciós béke időszaka. De nem lehetett tudni, hogy cserébe Torgyán József mit tudott kiharcolni magának és pártjának – politikai kárpótlásként. Azaz, mi lesz a koalíció egységének a további ára, és hogyan reagál az FKGP a vakon követett vezető kudarcának tényére.

Másrészt a jobboldali konzervatív tábor mégis csak képes volt a szimbolikus politikai egység felmutatására azon a szinten, hogy elő tudott állítani olyan államfő-jelöltet, akit - mint a nemzeti egységet kielégítően megjelentetni alkalmas politikust - a közvélemény többségével el tudott fogadtatni. (Más kérdés, hogy a beiktatás során túlzásokba esett a protokoll és a leplezetlen győzelemtudat - hogy ti. nekünk is van olyan elnökünk, mint nektek volt – sokat rontott az elnök induló pozícióin.)

Harmadrészt az új elnök hamar megértette az induló helyzet fonákságait, ezért hivatali idejének első feléve során valóban méltánylandó erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy kibújjon a neki tulajdonított politikai báb szerepköréből. Ebből a szempontból az is figyelmet érdemel, hogy Göncz Árpád évtizedes, töretlen népszerűsége után korántsem volt egyszerű feladat megtalálni az új szerepet. Az első hónapok arról tanúskodtak, hogy Mádl Ferenc az európai integrációs kihívás környékén keresi a maga közjogi-politikai mozgásterét, ami egyfelől valóban össznemzeti ügy, másfelől meg éppen e kérdéskörnek volt évtizedeken keresztül nemzetközi hírű szakértője.

Negyedszer, az ellenzék tanácstalansága és koordinálatlansága szembeűnően dokumentálta ez ügyben mindazt, amit egyéb fontos kérdések kapcsán is folyamatosan érzékelhetett már a közvélemény. Az ellenzéki oldal nem tudott, nem akart riválist állítani a jelölési eljárás során, ami azért is meglepő, mert 1995-ben a csekély súlyú és megosztott jobboldal éppen Mádl Ferenc versenytárrsá emelésével igyekezett versenyképességét demonstrálni. Olyan helyzetben is, amikor ez a gesztus legkevésbé sem kecsegtetett még az eredményesség látszatával sem. Ehhez képest 2000-ben az ellenzéki oldal elmulasztotta fölmutatni a saját – viszonylag magas támogatottságú – szimbolikus személyiségét, s ezáltal megfosztotta magát egy későbbi hivatkozási alap megteremtésétől.

Összességében a belpolitikai peremfeltételeket figyelembe véve – a polarizáció, a táborok elvadító szembenállása, a Torgyán-veszély, a koalíciós alku, az ellenzék beszorítottsága, az erőszakos térfoglalás dinamikája stb. – a lehetőségekhez képest meglehetősen megnyugtató megoldás született, bár az elnökcseré minősége valóságos megmérhetőségének legbiztosabb időpontja majd feltehetően a 2002-es választások végkimenetelekor kínálkozik igazán.

Változások a parlamenti szintén

2000-ben a parlament mindennapi működése a korábban kialakított háromhetes ciklusokon alapuló munkarend keretei között zajlott. Az új rend alkalmatosságát illetően a vélemények továbbra is megoszlottak, ám az igazi újdonságot az szolgáltatta, hogy a megváltoztatott működési kereteket is egészen szokatlan módon lehetett ki- és felhasználni. 2000-ben a megmaradt parlamentarizmust egyre intenzívebben igyekezett kisajátítani a kormányzó koalíció, ráadásul éppen azokat a területeket, amelyeket az elmúlt évtized politikai szokásjoga hagyományosan is az ellenzék terepének tekintett. Vonatkozik ez mindenekelőtt azokra a fórumokra, melyeket a televíziós és a rádiós közvetítések miatt különösen kedveltek: a napirend előtti felszólalási lehetőségekre, a kérdések és az interpellációk intézményére, de – mint látni fogjuk – számos garanciális jelentőségű parlamenti megnyilvánulás kihasználására is.

1994-98 között az interpellációkat szinte kizárólag az ellenzéki pártok kezdeményezték, többnyire a kormányzati tevékenység ellenőrzése végett. 2000-ben a kormányzati oldalhoz tartozó képviselők egyre gyakrabban éltek az ál-interpelláció lehetőségével, amikor a megszólított minisztert nem kérdőre vonták, hanem egyenesen arra bíztatták, hogy politikai ellenfeleivel szembeni ellenérzéseit szabadon megfogalmazhassa. Az arányok érzékeltetése kedvéért: 6 százalékról 36 százalékra nőtt a kormányzati aktivitás mértéke az interpellációs gyakorlatban. A szám eltakarja azt, hogy a miniszterek - egyre többször - az ellenzék interpellációs kérdésére írásban adtak választ, pártbéli kollégáik érdeklődése nyomán viszont azonnal, a parlamenti nyilvánosság előtt ismertették a végrehajtó hatalom erőfeszítéseinek sikeres mivoltát, avagy az öröklött múlt elviselhetetlen terheit.

Lényegében hasonló méretű arányeltolódást lehetett számszerűsíteni az ellenzéki javaslatok parlamenti sorsa ürügyén is. A kormányzati oldal egyetlen ellenzéki kezdeményezésű bizottság felállításához sem járult hozzá, s 1999/2000 során a 215 ellenzéki javaslatból összesen hármat talált elfogadhatónak.

A számok szintjén vizsgálva a jelenlegi parlament is teljesíti a feladatát, hiszen összességében a korábbi évek átlagához hasonló mennyiségű törvény, módosítás és határozat született – ám nem ez a döntő mozzanat. Hanem az, hogy a magyar képviselőház munkája, szerepe, jelentősége kiszorult a politikai diskurzus, a közéleti párbeszéd közepéből és perifériára került.

A kilencvenes évek első felében számos írás korholta, vitatta a pártok parlamentesedését, és a vita felvetései egész hétre orientálták és behatárolták a szemben álló

álláspontok megfogalmazásának módját, esélyeit és tárgykörét. Ezt a fontos szerepét veszítette el végleg a magyar parlament 2000 során. Mindaz, ami a T. Ház falai között háromhetente történik, föloldódik az eljárásjogi huzavonák érdektelen küzdelmeiben, avagy a szemben álló felek reflexes vitáinak végeláthatatlan sorozataiban. A közvélemény ugyan így is kap valamiféle tájékoztatást a viták tárgyról, tartalmáról, de – és ez az igazi fordulat – kimarad a politikai diskurzus folyamatából és széttöredezett, esetleges képet tud csak kialakítani többnyire az interpellálók utólagos magyarázkodásai alapján. Nem véletlen, hogy a hosszadalmas „megfigyelési ügyből” csak a bohózatba illő harcmódor maradt meg élményként, miként az olajügyeket firtató bizottságból is csak az elnök Don Quijote-i magatartásának média-lenyomata. Ahelyett, hogy az említett ügyek igazi és kínos hátterével, politikai következményeivel bármely politikai erő is komolyan számot vetett volna.

A kormány a helyén van

1998 nyara után az új koalíció hónapokon belül átrendezte a hatalmi intézmények erőviszonyait és megkérdőjelezhetetlenné tette a kormányzati dominanciát a többi tényezővel szemben. A helyzet 2000-ben nem változott. Sőt, a korábban elkezdődött konszolidáció feltartóztathatatlanul folytatódott, és a kormányzati erőfölény ma szembetűnőbb, mint 1999-ben volt. Pedig a látszatok szintjén több fejleménynek is azt kellett volna igazolnia, mintha az összkormányzati pozíció némileg megrendült volna. Részben az állandósult személycserék, részben a kisebbik koalíciós partner folyamatos válsága okán. Mégsem így történt. A személycserék valóban elképesztő méreteket öltöttek. Orbán Viktor 1999 derekán még azzal büszkélkedhetett, hogy kormánya az első az átmenet évtizedében, mert a legtovább ki tud tartani eredeti felállása mellett. Mostanság aligha mondana hasonlót, miután 13 hónap alatt összesen kilenc helyen volt sürgés-forgás a bársonyszékekben. Hovatovább egyszerűbb lesz megszámolni azokat, akik még a helyükön maradtak, mint a változó miniszteri székek birtokosait. Bár e nagyfokú forgási sebességhez az is hozzátartozik, hogy az igazán kulcsfontosságú területeken semmi jel nem utal változásokra (külügy, belügy, MEH). Az egyenként nem túl jelentős személycserék mögött azonban mégis csak kitapintható valamiféle trend: a kormány megalakulása idején még nagyjából fele-fele arányban voltak kormánytagok a pártpolitikusok és a szakpolitikusok. Ez az arány felborult, és egyértelműen fölénybe kerültek a párt-megbízatásból miniszterré váltak a „szakemberekhez” képest.

E lázas helykeresés árnyékában a hazai közvéleményt kevésbé foglalkoztatta az a tény, hogy a napi kormányzati ügymenet szempontjából meghatározó fontosságú közigazgatási

államtitkári szerepkört betöltők fele is kicserélődött. Ebben a mozgásban is kitapinthatóan működött a párthűség röptető ereje.

A kormányzati munka hatékonyságát befolyásoló másik tényezőt az állandósult kiszgazda-válság jelentette. 2000 őszétől kezdve szinte nem volt olyan hét, amikor ne derült volna ki valami arcpirító, valami szégyenteljes információ a kisebbik koalíciós partner viselt dolgairól. Eleinte csak a frakció kisebb-nagyobb urai váltak tarthatatlanná, ám október végétől maga a pártelnök-miniszter került mind inkább a célkereszt közepébe. Legendás kibeszélő és megmagyarázási képessége egyre szűkebb köröket érintően működött, és e sorok írásakor csak annyit jelenthetünk, hogy a földművelésügyi-vidékfejlesztési tárcát lényegében véve pénzügyminiszteri gyámság alá helyezték. Vagyis, a sorozatos a kiszgazdabotrányok ellenére sem bomlott föl a kormányzati koalíció egészen 2001 februárjáig. S ha a pártelnök-sztárügyvéd mégsem viselné el a folyamatos megaláztatást és nevetségessé válást, akkor sem kellene kormányzati csődtől tartani. Mindenekelőtt azért, mert az FKGP dezertáló és kizárt képviselőinek sincs más választásuk, mint a kormány támogatása. Az is megoldhatónak tűnik, hogy a miniszterelnöki munkáltatói szerepkört gyakorolva teljes körű ellenőrzés alá vonják a zavarokat okozó kiszgazda felségterületeket.

Az elmúlt két és fél év kormányzati struktúráját két markáns vonás határozta meg: egyrészt a kétszintű kormányzás – azaz a kiszgazda alkormány relatíve nagy szabadsága -, másrészt a központi kormányzati akarat erőteljes érvényesülése. E kettősségben némi módosulás látszik végbemenni. A kiszgazda alkormány már csak a kétéves költségvetés és a Széchenyi-terv központosító törekvései nyomán is - fokozatosan alárendelődik a közvetlenül gyakorolt miniszterelnöki irányítás változó elképzeléseinek. Innét kezdve a partner vagy föllázad és kilép a koalícióból, de akkor elveszti a maradék újraelosztási lehetőségeit is, ami egyébként egyet jelent a párt-klientúra folyamatos finanszírozásával is, vagy pedig elfogadja a kívülről irányított és megosztott újraelosztási lehetőséget, amelyek viszont meglehetősen bőségesek még akkor is, ha politikailag korlátozottak. Minden jel arra utal, a Fidesz vezérkarnak nincs komoly aggódni valója amiatt, hogy a nagyobbik – kiszámíthatatlan – koalíciós partner hogyan viseli saját fölmozsolódásának kétségbe vonhatóan következményeit, mert a kényszerű koalícióban mozgástere sokkal körülhatároltabb, mint ahogyan ezt önmaguk is hiszik és látják.

A másik markáns kormányzati vonásnak ez utóbbi összefüggés is megadhatja az igazi magyarázatát. A miniszterelnök körüli, illetőleg a MEH keretei között koncentrált döntési szféra még erőteljesebben működik, mint az előző másfél év során. Ahogyan haladunk előre a ciklusidőben, úgy figyelhető meg az a törvényszerűség, ami már az Antall- és a Horn-

kormány idején is érvényesült. A szűkebb értelemben vett kormány egyrészt mind inkább magára marad, másrészt pedig igyekszik is mindent kizárólagosan magára vállalni. A gazdaságpolitikai alternatíva-képzéstől a határon túli magyarok ügyéig, az informatikától a kitüntetésekig, az önkormányzatok megosztásától a civil szféra alárendeléséig. Van valami elképesztően sorsszerű és nevetséges abban a paradoxonban, ahogyan a rendszerváltás negyedik magyar kormánya begyűjti és monopolizálja a döntési szférákat – mélységben és szélességben egyaránt -, amikor vészesen szűkülni látszik a végrehajtási hatalom társadalmi bázisa és intézményi kapcsolatrendszere.

Ebből a szemszögből nézve az Orbán-kormány sem lóg ki a sorból. Sőt, nagyon is beleillett 2000. évi aktivitásával, s ezen az sem változtatott, hogy egyfelől a millennium külsőséges lázas látszataival akarta a napi döntési hiányosságokat pótolni. Másfelől pedig a grandiózus nagyot mondás és koncepciózusság színlelésével. A Széchenyi-terv egyetlen év leforgása alatt is tucatnyi politikai funkciónak igyekezett volna eleget tenni. A másik nagy ötlet, a kétéves költségvetés szintén az előrelátás kormányzati adottságait lett volna hivatott bizonyítani, ehelyett a parlamenti ellenőrzés nélküli újraelosztás praktikus eszközévé szelídült. A példák abban az értelemben szimptomatikus jellegűek, amennyiben a hatékony és nagyot ígérő kormányzati transzparenszek mögött nagyon is kézzel fogható klientúra-építkezéstről van szó valójában. Ha ezen a téren a kormányzás tényleg sikeres lesz, akkor a 2000. év nem lesz fölös áldozat.

A kormányzati erőfeszítések teljes körű megértése érdekében azonban szükséges kitérőt tennünk a politikai környezetet tágabban meghatározó pártstruktúra alakulásának bemutatására is.

A pártrendszer rezdülései

Az év elején és az év végén ugyanaz volt az alaphelyzet. A hazai pártstruktúra egészét lényegében két párt határozta meg: az MSZP és a Fidesz. 2000 januárjában a „valamilyen pártot választók” 78-80 százaléka e két párt között döntött volna. Decemberben szintén ez volt az arány, legfeljebb 2-3 százaléknyi mozgás volt megfigyelhető a két párt támogatói között. (A többi párt esetében volt némi elmozdulás, miként a bizonytalanok arányában is, erre majd később visszatérünk.) A parlamenti mandátumok háromnegyedét továbbra is e két párt birtokolta, miként a közéleti megszólalások elsöprő többségét is. Látszólag semmi sem történt. Vagy mégis? Érdemes a részletekkel is foglalkozni.

A Fidesz az év elején lebonyolította az elnökcserét, ahogyan ezt látni lehetett, Kövér László átvette a párt vezetését, és ezzel tehermentesítette a miniszterelnököt. A Fidesz egész

évben fegyelmezett politikai alakzatként működött, egyes képviselőinek botrányait gyorsan és eredményesen lokalizálta. Az új elnök szerint az elmúlt év során sikerült helyre állítani pártjuk politikai önállóságát és társadalmi kapcsolataikat. A Fidesz legnagyobb gondja nem is önmagával van, hanem az egész jobboldal egységes táborra szervezésével. Láthatóan az 1998-as választásokat olyanképpen értelmezik, mintha csak egy szorosan együttműködő és a Fidesz által irányított politikai frontnak lenne esélye az újabb győzelemre. S ebből a perspektívából tekintenek a többiek törekvéseire. Ezért talán érthető, ha a kispap-széthullás jegyei kevesebb indulatot váltottak ki a Fidesz-vezetőkől, mint a Békejobb középre tartásának próbálkozásai. Középről ugyanis mindkét irányból táncba hívható az adott párt, míg a szétporladó kispap szavazóbázis nagy valószínűséggel megtartható a jobboldalon. 2000-ben a Fidesz vezérkarát mind inkább foglalkoztatni kezdte a leendő választási blokk kialakítása, és annak technikai részletei. Nem meglepő, hogy a majdani szavazóbázis tükrében látták valamennyi partnerük és ellenfelük lépéseit veszélyesnek vagy elviselhetőnek.

Az MSZP viselkedése alapvetően eltért e mintától, s nemcsak azért, mert ellenzékben van, hanem mert a szocialistákat szinte megbénította tartós és töretlen népszerűségük hónapról hónapra igazolódó ténye. Egyfelől lehetett a 45-48 százalékos elfogadottságot úgy is magyarázni, mint az elmúlt másfél év munkájának visszaigazolódását, hiszen sohasem voltak még ennyire népszerűek. Másfelől megengedhető volt az a feltételezés is, miszerint a folyamatos kormányzati tévedések és kudarcok eleve fölértékelik az ellenzék vezető erejét, azaz megelőlegezett bizalomról lehetne inkább beszélni. E két gyökeresen különböző értelmezés konzekvenciái rendre összekeveredtek az MSZP mindennapi gyakorlatában. Valószínűleg ez lehet a magyarázata annak, hogy miért voltak képesek az év jelentős részében a közvéleményt elszórakoztatni utódlási problémáikkal. A felszínen mindez úgy jelent meg, mintha a visszatérő Németh Miklós megfelelő helyét keresték volna – holott mindez csak a látszat volt. Az igazi dilemmát az jelentette a különböző erőcsoportok számára, hogy elfogadják-e tartósan – az egyszer már elnökké választott – Kovács Lászlót, avagy csak taktikai megoldásként tartják egyszemélyes képviselőjüként. Hosszadalmas és komplikált belső küzdelmek után az év végén a szocialisták is belátták azt, amit rajtuk kívül már réges-régen tudott mindenki, hogy Kovács László az elnökük. Ennek megfelelő vezetést is választottak, olyat, amely összetételében megerősítette ezt a döntést. Az egyéb fontos személyi kérdéseket úgy oldották meg – és ez is figyelmet érdemel -, hogy adott pillanatokban egészen különböző vonulatok bemutatására is alkalmas konstellációkat legyenek képesek előállítani. Az MSZP a választási küzdelmek megindulása előtt tehát rendezte a sorait, de nem oldotta föl a belső tagolódásából adódó ellentmondásokat, hanem azokat későbbre halasztotta.

A politikai élet többi szereplőjéhez való lehetséges viszony alakíthatósága ugyanis a következő év feladatai közé tolódott, azaz 2000 során nem vesztek el semmit, de nem is nyertek további teret a politikai arénában.

A kisebb pártok háza táján meglehetősen mozgalmasan telt az elmúlt év. Többen is fölfedezték maguk számára a centrumpozíció előnyeit, és széleskörű vita kezdődött afelől, hogy e középső helyzet mely pártok számára biztosítja a legszélesebb mozgásteret.

Év végén úgy tűnt, hogy az SZDSZ erőteljesebben és határozottabban próbálkozik a köztes szerepkör kitöltésével, és az őszi elnöksere visszhangja is sikeresnek bizonyult abban az értelemben, hogy ki tudta emelni a szabad demokratákat a reménytelenül vergődő pártok soraiból. Ma még nem tudni, hogy az év utolsó harmadában fölmutatott önálló politikai és kormányzati alternatívát formáló igyekezet milyen mértékben válik vonzóvá a bizonytalan választói tömegek számára.

Az MDF Békejobb kísérlete ugyanebben a mezőben értelmezendő, de a megoldás eleddig sokkal talányosabbra sikeredett. Az év elején színre lépésük jelentős visszhangot váltott ki, bár ezt nem tudták közvélemény-kutatási adatokkal is alátámasztani. Legfeljebb annyiban, hogy a középutat kereső politikát megjelenítő miniszter-elnökasszony népszerűsége egyértelműen növekvő trendet mutatott. Folyamatos találgatások alapjául szolgált, hogy ez a népszerűség elegendő lehet-e a versenyképes politikai alternatíva felépítéséhez. Kétségtelen, az MDF Békejobb helyzetét megnehezíti, hogy kormányzati koalíciós partnerként sokkal körülményesebben lehetséges az önálló alternatíva kihordása, mintsem ellenzéki pozícióból. Végül is érthető, hogy e próbálkozás a leghevesebb elutasítást éppenséggel a koalíciós partnerek felől kapta, mert a leendő jobboldali tábor megosztásának veszélyét látják benne. Másfelől, persze az az érv is meggondolásra készítető, hogy esetleges kormányzati kudarc alkalmával sem ártana, ha lenne olyan jobboldali alternatíva, ahova a csalódott, de tábortartó választó menekülhetne.

Végül, az említett játéktérben – a harmadik erőért vívott pozícióharc terepén – kellene megtalálnunk a MIÉP helyét. Már csak azért is, mert e párt év végi kongresszusán szintén ezt a szerepkört írta elő a maga számára elérendő célként. Más kérdés, hogy politikai ellenfelei e pártot korántsem középen látják, hanem a politikai színskála jobboldalának peremvidékén. Mindettől függetlenül egyáltalán nem tartható kizártnak, hogy a nagy tülekedésben a MIÉP tud magának olyan helyzetet teremteni, amelynek következtében előre nem látott kényszerű kombinációk változataira is fel kell készülnie a közvéleménynek.

A MIÉP jelentősége 2000 során nem parlamenti jelenlétéből adódott, hanem a politikai tematizációt és diskurzust meghatározni képes szerepköréből. Ebből a szemszögből

nézve: a párt abból tud megélni, amit a többi párt otthagytott a maga fél munkája révén, és amely kérdésekben a MIÉP féligazságai helyettesítik a többiek elnagyolt, avagy nem létező válaszait.

Végigtekintve a pártstruktúra egészének 2000. évi alakulásán, láthattuk, hogy a felszínen minden a kétpárti váltógazdálkodás küszöbön léte mellett szól. Egészen addig, amíg a két nagy párt belső viszonyait tüzetesebben szemügyre nem vesszük. Merthogy mind a két póluson számtalan gondot, megoldatlan problémát katalogizálhatunk, és nincs okunk végleges képződménynek tekintenünk egyiküket sem. Ráadásul 2000 utolsó hónapjainak fejleményei mind inkább fölrajzolták a „harmadik párt”-teremtette mozgástér-lehetőségek jelentőségét is. S e tendenciákra tekintettel nem látszik indokoltnak a hazai pártstruktúra letisztulásáról vallott elméletek elfogadása. Talán jobban tesszük, ha azt jósoljuk, hogy az előttünk álló választási küzdelmek eredményeként a magyar pártrendszer többféle irányba is módosulhat, s az egyes utak között lényegbe vágó különbségek lehetségesek.

A politika a vélemények és a magatartások világában

A politikai élet egészen más színterét jelentette mindaz, ami tavaly a közvélemény változásaiban volt megfigyelhető. A közhangulat, a közgondolkodás alakulása részben mérhető és adatokkal igazolható tendenciákkal jellemezhető, részben pedig alig mérhető, de bizonyos kollektív cselekvési formák létéből/nem létéből magyarázható. 2000 során a közvéleményt leginkább befolyásoló jelenségek egyike a korrupció volt.

Szinte az egész évet uralták az ún. olajbizottság működése nyomán rendszeresen kipattant botrányok. Egyik napról a másikra a média legnépszerűbb műsoraiba gyanús jellemű, zavaros múltú emberek lökődtek be, de nyomukban kivétel nélkül csak a sejtetések, a félinformációk, a bizonyítatlan vádaskodások maradtak meg. Úgy tűnt, mintha mindent és mindenkit elleptek volna a visszaélések – csak éppen a konkrét személyek és konkrét összegek nem akartak kiderülni. E felfokozott várakozásoknak is köszönhető volt az, hogy az őszi szezonnal kezdetekor Székely képviselő ügyének hatalmas visszhangja támadt. Végre került megfogható, kézzelfogható politikus (meg is fogták...), és a konkrét összeg is ismertté vált. Ettől kezdve nem volt megállás – expresszvonat sebességgel jutottunk el a villaépítési költségeik, az útiszámlákig stb. A konkrétá tette ügyek óriási csinnadrattáival tálalt tűzijátékainál egyre fényesebben rajzolódott ki néhány alapkérdés. Komolytalanok a képviselői vagyonbevallások? Nem kötelező elszámolni a közpénzek elpetárdázásaival? Kontroll nélkül lehet államköltségen utazni? Akár van értelme az útnak, akár nincs? Korábban

is tudtak egymás stiklijeiről a politikusok, de egyik sem volt addig érdekes, ameddig nem fűződött komoly érdek a nyilvánosságra hozatalhoz?

Nem mondható, hogy a média akárcsak egyetlen esetben is kielégítő aprólékosággal utána járt volna bármelyik ügy háttérének. Azt pedig végképp nem állíthatjuk, hogy az iménti kérdések valamelyikére megnyugtató választ kaptunk volna. Ám a hazai közvélemény tavalyi alakulásának egyik legelgondolkodtatóbb adatsorát azok a kutatások produkálták, amelyeket elsősorban az olajügyek kapcsán ismerhettünk meg ősszel. Eszerint a megkérdezettek csaknem négyötöde úgy vélte, hogy mindegyik párt érintett a nagyvolumenű csalásokban. Másrészt a válaszolók kb. 75 százaléka arról van meggyőződve, hogy az igazság sohasem fog kiderülni. Egyszerűbben szólva: a közvélemény korruptnak gondolja a politikai elitet, de egyáltalán nem hisz a lebuktathatóságában. Az adatok értelmezése kapcsán el lehet töprengeni minden olyan eljárás nem szándékolt politikai üzenetén, amelynek ugyan nagy volt a nyilvánossága, de roppant szerény az eredménye. Ez a sor sajnálatosan hosszú. Csak röviden utalunk arra, hogy az 1996-os Tocsik-ügyet még 2000-ben sem sikerült befejezni, s az egész politikai szezont uralta az 1998 augusztus végétől tartó ún. megfigyelési ügy, amelynek végkifejlete inkább bohózatra emlékeztetett, mintsem komoly parlamenti munkára.

Az említettek elegendő háttérrel nyújtanak annak megértéséhez, hogyan viszonyuljunk az intézmények 2000-ben is csökkenő presztízsének jelenségéhez. Az évközi mérések szerint a politikusok megítélésében általában is gyakoriak a negatív hullámok, de az alapvető hatalmi intézmények népszerűsége is lefelé tartott. A kormányzat előző évi meredek tekintélyvesztése 2000-ben ugyan nem folytatódott, de a lassú lefelé csúszás továbbra is megfigyelhető volt. A magyar Gallup megismételt vizsgálatai szerint a cseh és lengyel válaszolók attitűdjeivel szemben a magyar állampolgárnak kedvezőtlenebbé vált a vélekedése saját kormányáról.

Pedig az Orbán vezette koalíció soha nem látott erőfeszítéseket tett a közvélemény szimpátiájának elnyeréséért. Az év a nagy visszhangot kiváltó korona-áthelyezéssel kezdődött. A vezetők igyekeztek személyesen is részt venni a nemzeti ereklyék megbecsültetésének megerősítésével. Ajándékfüzetet is postáztak a magyar családoknak. A kormány tagjainak 2000. évi aktivitásában roppant nagy helyet foglalt el a rendszeres zászlóátadási ceremónia. Kicsinyke falvak és nagyobb városok ünnepelhetek együtt az erre a célra megérkezett politikusokkal. Röviden: a végrehajtó hatalom minden tőle telhetőt megtett azért, hogy az ezeréves évfordulót összekösse önnön megünneplésével. Talán többet is a kelletténél, hiszen a millenniumi univerzális évforduló messze túlmutat a mindenkori kormányzat történelmileg percekre szabott idejénél. Az egész évi ünneplés, a szilveszteri és augusztusi különleges látványosságok, a barokkos és emelkedett vonulások nyomán

tulajdonképpen az szorul magyarázatra, miért nem szöktek a bizalmi mutatók az egekbe, hiszen ennyi kormányzati erőfeszítés után az indexeknek csúcsokat kellett volna döngetniük. Nem így lett.

Sőt, nagyon nem így alakult. A mögöttünk hagyott év adatsoraiból leginkább azon kellene elgondolkodnunk, miként lehetséges, hogy tartósan magasra nőtt a tartózkodó, bizalmatlan, véleményét elhallgató választók aránya. Az öt közvélemény-kutató intézet adatai között ugyan van némi eltérés, de a lényeg mindenütt szembetűnő. Az átlag 40 százalékról 50 százalék irányába kúszott, és az év második felében rendszeresen azt olvashattuk, hogy a bizonytalanok tábora épp olyan méretű, mint a pártpreferenciákkal rendelkezőké. Úgy véljük, hogy az elbizonytalanodás növekedése és állandósuló trendje a 2000. év egyik alapvető, sok mindent megmagyarázó és meghatározó tényezője volt. Minden fontos mozzanat benne van: a kormányzás iránti ellenérzés épp úgy, mint a vonzó ellenzéki alternatíva hiánya. A politikai elit egészével szembeni bizalom elpárolgása, a felszínen zajló konfliktusok komolyan vételének eltűnése és a magára hagyatottság tudatosodása is.

Ám semmi okunk sincs feltételezni, hogy ez az 50 százalék a következő választásokon a távollétével fog tüntetni. Nagy részük talán igen, de akik mégis elmennek közülük, azok éppen elegendőek ahhoz, hogy bármilyen irányba eldöntsék a végeredményt. Nagyon jól tudják ezt a pártok is. Nem véletlen kezdődött lázas keresgélés az év utolsó három hónapjában; programok, vezérek és szövetségesek után nyargal minden olyan párt, amely még komoly tényező kíván lenni. Valamennyien abban reménykednek, hogy a bizonytalanok e többmillióra duzzadt tábora épp az ő törekvésüket fogja honorálni. Érthető tehát a nagyfokú pártaktivitás, s az a heves harc is, amit újfent egymással folytatnak. Az alapvető tényező ma mégiscsak a közvélemény korábban nem látott elbizonytalanodása. Ez a tartózkodó hangulat egyébként nem egyenlő a politikai apátiával, mert van úgy, hogy milliók figyelnek, értelmeznek, vitatkoznak – ám végső álláspontjuk kialakításával megvárják az utolsó pillanatokat. Sok jel szól amellett, hogy magyar közvélemény elmúlt éve épp az utóbbi módon írható le leginkább: feszült a figyelem, de még nincsenek megformált és választható alternatívák.

A közéleti dezorientáció kevésbé emlegetett tényezőjeként kell utalnunk a hazai médiaállapotok alakulására. Korábban a média-frontvonalak bizonyos fokig a politikai táborok alapszerkezetét is megjelenítették, sőt nem kis mértékben táplálták is azokat. 2000-ben folytatódott az előző évi trend, miszerint a közszolgálati rádió- és tv-műsorokat döntő módon kisajátította a kormányzó koalíció, a hagyományos hírműsorokban pedig mindenféle kritikai hang perifériára szorult. A kereskedelmi média viszont változatlanul maga mögött

tudhatja a rádióhallgatók, tévénézők legalább háromnegyedét. Műsoraikban a politikum – ha egyáltalán volt még – fölolvadt a szórakoztatóipar egyre silányabb áradatában. Ilyen médiafeltételek mentén nem meglepő a hazai közvélemény elbizonytalanodása, hiszen a véleményformáló csoportok az 1989 utáni legmegbízhatóbb szövetségesüket veszítették el, a kritikai médiaértelmisség folyamatos interpretációs és alternatívaformáló kínálatát. Más oldalról természetesen ezt a médiaegyensúly megteremtéseként élik meg, és van is ok az üdvözlésre. Részben azért, mert a kritikai hangvételt így sikerült hozzáragasztani az egyébként is alárendelt ellenzéki oldalhoz, részben pedig az objektivitás biztosításaként teljességgel felszámolni azt. Ily módon az igazi vesztes a közvéleménynek az a szegmense lett, amelyik az átmenet első évtizedében még rendszeresen igényelte és használta az értelmezések sokféleségét.

Az elbizonytalanodás jeleit tetten lehet érní a politikai részvétel széles mezőjében is. Ha a felszínt nézzük, akkor 2000 kivételesen nyugodt és békés év volt, az egyik legkiegyensúlyozottabb az elmúlt tizenkét évben. Elmaradtak a látványos, nagy tömegeket megmozgató demonstrációk, pontosabban szólva az összes ilyen jellegű kísérlet elszigetelődött és nem szélesedett számottevő erőfőlmutató tiltakozássá. Az év elején például sok hetes huzavona alakult ki a vasutas szakszervezetek és irányítóik között. A MÁV vezetői maguk mögött tudhatták a kormányzat támogatását is, és a hosszadalmas sztrájk sem hozta meg a munkavállalók által remélt eredményt. A vasutasok magukra maradtak, megosztották őket, balsikerük figyelmeztető jel lehetett más elégedetlen csoportok számára is. A további hónapokban legfeljebb néhány elkeseredett akcióról tudósíthattak a hírekben, de valamennyi esetben a feszültséget meg tudták tartani az érintett vállalatok keretei között. Nyár végétől decemberig húzódott el az egészségügyi dolgozók sorozatos próbálkozása. Sztrájkok, tüntetések, figyelmeztető akciók váltogatták egymást, ám a társadalmi környezet finoman szólva is közönnyel fogadta e kétségbe esett cselekedetek sorát. Ami annál is meglepőbb, mert elvileg mindenkinek megvan az esélye arra, hogy a tarthatatlan egészségügyi ellátás körülményeit a saját bőrén is megtapasztalhassa.

Óvatossá, távolságtartóvá vált tehát a hazai közvélemény a kollektív politikai cselekvés évtizedes lehetőségeinek használatában is. Ugyanezt mondhatjuk el az év során megtartott időközi és rendkívüli választásokról is. Volt pedig három-négy, hatalmas sajtóvisszhangot kiváltó politikai versengés – Szabolcsban, Hódmezővásárhelyen, Siófokon, Székesfehérvárott – és ezek az ütközetek valóban próbára tették a szemben álló politikai szereplőket. Egyetlen egy esetben sem mondhattuk viszont azt, hogy a választópolgárok többsége is magáévá tette volna e versenyeket, és hajlandó lett volna magas részvétellel

támogatni a frontoldalon küzdőket. A közvetlen politikai részvétel tavalyi adatai egész más metszetben, de ugyanazt a jelenséget illusztrálják, mint amit a közvélemény-kutatási trendek értelmezése során bemutattunk. A visszafogott, alternatívákra váró, távolságtartó alaphangulat végigkísérte a 2000. évet minden szinten. Akkor is, amikor ünnepelni kellett, vagy amikor csak véleményt nyilvánítani, de akkor is, amikor az érdekek képviselőit kellett volna kiállni, netán amikor alkalmi választópolgárként lehetett volna igent mondani.

Végül

Összességében az évezred utolsó évében a gazdasági-politikai működés valamennyi fontosabb szegmensében többoldalú patthelyzetek sorozata alakult ki. Voltak ígéretesek, de nem nyílt belőlük komoly lehetőség. Voltak grandiózusnak hirdetett programok, de nem lettek belőlük tömegek számára is megfogható kapaszkodók. Voltak látványos és kivételes eredmények, de nagyon kevesen akadtak olyanok, akik érzékelhették a gazdagodás áldásos hatásait. Voltak elszánások újabb politikai alternatívák megformálására, de egyiket sem sikerült kellő vonzerővel felmutatni. S végül, történtek ambíziózus kísérletek arra, hogy történelmi jelentőségűvé avassuk emlékvünket, de az állampolgárok többsége kötelességszerűen asszisztált mindahhoz, amit már évtizedek óta ismer: ünnepi pillanatokban hogyan kell jó képet vágni az éppen uralkodó viszonyokhoz. Ha már egyszer nekik oly fontos.

S mi nem volt?

Ebben az évben sem vált világosabbá, hogy a hazai átmenet lebonyolításában a jobbközép avagy a balközép megoldás jelenti-e a konszolidációs szakasz alapját. Most sem tudhattuk meg, hogy az átmenet vesztesei miben reménykedhetnek, és ezúttal sem derült ki, hogy a középben ingázó többség mikor juthat hozzá tartós felemelkedésének feltételeihez. A sikeresnek hirdetett hatalmi szövegeket most sem követték valóban sikeres következményekkel járó döntések.

Viszont a „kormányváltásnál többet, rendszerváltásnál kevesebbet” programnak viszonylag egyértelművé váltak a hatalomszerkezeti alapjai – és ez is valami. Mihez tartás végett.

Kéri László - Petschnig Mária Zita

Budapest, 2001. február 13.